

Віктор Анатолійович САВЧЕНКО,

доктор історичних наук, професор кафедри українознавства
Одеського державного університету внутрішніх справ

**КОНФЕДЕРАЦІЯ АНАРХІСТСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ «НАБАТ» В
ПОШУКАХ РУШІЙНОЇ СИЛИ (1920 Р.)**

В кінці 1918 року була створена конфедерація анархістських організацій України «Набат» (далі КАОУН), яка стала найбільшою структурою анархістського руху в Україні. Однак історики оминали десятою дорогою навіть факт існування КАОУН, уривчасті згадки про цю організацію присутні лише в загальних роботах з історії анархізму [12] та махновського руху, в статті М. Боровіка [3]. Етапу формування КАОУН присвятив свої роботи автор даної статті, яка є продовженням багаторічного дослідження з теми еволюції анархізму в Україні.

КАОУН пройшла складний політичний шлях від сили, що підтримувала більшовиків (листопад 1918 - січень 1919 р.) до непримиренної опозиції до їх влади (з лютого 1919 р.), до сили, що підтримала збройну боротьбу Н. Махна проти «червоної диктатури» (з липня 1919 р.). КАОУН пов'язала свою долю з махновським рухом, її лідери секретарі федерації: Волін (Б. Ейхенбаум), Алий (Я. Суховольський), Емігрант (Й. Гутман) працювали у «ідеологічному відділі» Революційно-повстанської армії України (махновців) (далі - РПАУ (м), Волін, у вересні-грудні 1919 року, очолив Революційну військову раду махновського руху [4, с. 12-14]. На початку 1920 року ряди КАОУН помітно порідшали - у підпільній боротьбі проти білогвардійців та більшовицької влади загинули (або опинилися за ґратами) десятки членів

КАОУН, частина керівників КАОУН подалася до Росії (А. Барон, Мрачний (М. Кліванській) та ін.).

8 січня 1920 року військова рада 14-ї радянської армії наказала махновської РПАУ(м) негайно вирушити на Польський фронт, перейшовши у розпорядження військової ради 12-ї армії Червоної Армії (далі - РСЧА). РПАУ(м) на цей час не мала жодних домовленостей з командуванням РСЧА, не перебувала вона і в підпорядкуванні РВР 14-ї армії. Отримавши подібний наказ, штаб РПАУ(м) відповів на нього пропозицією підписати офіційний військово-політичний союз між РПАУ(м) та РСЧА, надавши автономію «вільному району» в Олександрівському повіті. Наказ червоного командування махновці вирішили не виконувати, вважаючи його провокаційним, та заявляли, що будуть боротися проти «білих» тільки на Півдні України та готові зайняти задля цього ділянку фронту. Н. Махно підписав телеграму, у якій йшлося про те, що доки з центральною радянською владою не буде досягнуто угоди, не може бути й мови про виконання будь-яких наказів командування РСЧА. Але, постановою Всеукрревкому Н. Махно та його командири були оголошені поза законом за «непідкорення наказам», «дружбу з Григор'євим», «злочини анархістів у Москві». Операція РСЧА проти РПАУ(м) розпочалася 9 січня, частинам РСЧА у січні 1920 року вдалося захопити в полон бл. 7 тис. махновців, розгромити структури Азовського корпусу РПАУ(м), захопити Гуляй-Поле, після чого РПАУ(м) тимчасово перестає існувати [11, с. 195].

У січні – на початку лютого 1920 року до Харкова повернулися лідери КАОУН (з Москви - А. Барон, з Уралу – Мрачний, з Олександрівська – Алий та Емігрант). «Набатівці» не мали неякої інформації про махновський рух, вони вважали, що махновський рух знищено, і намагалися легалізувати КАОУН у нових умовах більшовистської диктатури, випускати газету «Набат». Б. Еленський

згадував, що у «набатівців» знову був відкритий книжковий магазин в Харкові, але була «постійна загроза репресій ЧК, час від часу арештів», ці короткотривалі арешти, які повторювалися декілька разів, мали ціль деморалізувати анархістський рух. На початку 1920 року спеціальна група чекістів розгромила анархістську групу В. Удалого - Д. Бондаренка, що займалася експропріаціями радянських установ у Харкові, у складі цієї групи були арештовані «набатівці» Д. Коган та Португалець [19, с. 13].

В лютому 1920 року на підпільній конференції КАОУН в Харкові, «фракція» Мрачного, що з літа 1919 року постійно критикувала Н. Махна, змогла провести свої резолюції вказуючи на те, що махновщина – «рух третьої революції» але сам Н. Махно нездатний здійснити цю революцію. За наполяганням «фракції» Мрачного було прийнято рішення в найближчі місяці не робити активних виступів проти радянської влади, а зміцнити внутрішні організації, теоретичну роботу, створити в Харкові школу анархістських агітаторів та пропагандистів під орудою А. Барона [20, с. 68]. Конференція вирішила шукати кошти та можливості, щоб встановити контакт з західними анархістами для висвітлення реального положення «деградації революції в Росії». Але у середині лютого 1920 року махновські загони відновлюються та на кілька днів захоплюють Гуляй-Поле. Махновці видрукували кілька тисяч листівок, в яких вказувалося, що більшовицькій владі «не повинно бути місця в Україні». мобілізувати сільську молодь «вільного району». У квітні Н. Махно провів рейди у Павлоградський та Бердянський повіти.

У березні 1920 року КАОУН налагодила зв'язок із загонами Н. Махна, які виявили потенційну можливість до відтворення. В Півдні України навесні 1920 року почалося широке селянське повстання «проти продрозкладки». Перспектива початку нового етапу боротьби проти «червоної диктатури» вплинули на зміну позиції КАОУН. У березні на екстреній нараді активних працівників КАОУН, під впливом фракції

Алого-Емігранта, була прийнята резолюція: «...серед певної частини членів конфедерації існує не зовсім правильне уявлення про махновський рух, що викликає в деяких випадках невірне ставлення до нього... не можна змішувати махновський рух з анархістським рухом, не можна підмінювати одне іншим. Поряд з участю в робітничих організаціях, з пропагандою наших ідей і в Червоній армії, і серед широких трудових мас, ми повинні докласти всіх наших зусиль до того, щоб з найбільш свідомої частини повстанців-махновців зробити передовий ідейний анархістський авангард... Обов'язок кожного анархіста: активно допомагати йому в боротьбі з державою». Народа відкинула тактику «заколотницької організації», «військових чи інших політичних переворотів» та запропонувала «набатівцям» «роль пропагандистську, роль натхненників, штовхачів, ініціаторів» у махновському русі, що характеризувався як рух «несвідомих безвластників», що сформувався «навколо Нестора Махна, свідомого анархіста», під цілком анархічними гаслами: «боротьба за вільні трудові ради, за вільний радянський лад». На нараді було вказано: «Бажано тому, щоб в повстанську середу влилися значні анархістські ідейні сили з тим, щоб поглибити махновський рух, зробити його більш свідомим, більш анархістські витриманим» [1, с. 388 - 389].

У квітні 1920 року на нараді (конференції) КАОУН лунала ідея про необхідність захоплення певної території для анархістських експериментів будівництва «вільного суспільства»: «...повстанство має припинити безглузді й безцільні переходи з одного на інше місце, прагнути до завоювання території, з тим щоб швидше перейти до початку будівництва безкласовості суспільства». Повстанство махновців знову почало розглядатися як початок «третьої революції», пропонувалося виховувати Н. Махна як «набатівця», розгорнути широку анархістську агітацію по містах, насамперед у Харкові. Секретаріат КАОУН взяв на себе ідейне та політичне керівництво махновщиною, вирішив увійти до махновської

Воєно-революційної ради. Алий був включений до складу офіційної делегації Секретаріату, яка повинна була попрямувати до Н. Махна для встановлення безпосереднього зв'язку з повстанством [20, с. 78 - 80].

У травні 1920 року в Харкові владою були закриті анархістський клуб та книгарня, стався арешт керівництва КАОУН Алого, Мрачного, І. Тарасюка (Кабася), за звинуваченнями у зв'язках з Н. Махно, але чекісти під час обшуків не знайшли резолюцій квітневої наради і після дев'ятиденного голодування арештовані були звільнені. У червні в Харкові на тиждень був арештован А. Барон [20, с. 74]. 26 червня у Харкові сталася екстрена таємна нарада працівників активу КАОУН, яка констатувала, що арешти Воліна та А. Барона та ін. призвели до того, що Секретаріат КАОУН був визнаний «фікцією» та розпущений, керівництво КАОУН до майбутнього з'їзду федерації переходило до «Тимчасового бюро» в складі: Кабася, Емігранта, Мрачного [6].

Положення КАОУН влітку 1920 року в УСРР продовжувало бути напівлегальним. Відкрито не оголошуючи анархістів «поза законом», влада постійно нагадувала їм про себе заборонами, арештами, закриттями клубів, конфіскацією літератури. Емігрант казав: «Вони (більшовицькі каральні органи – авт.) тримають нас під постійним наглядом. У цьому вони мають великий перевагу над білогвардійцями, при останніх ми могли працювати в підпіллі, але комуністи знають майже кожного з нас особисто» [22, с. 165 -173]. У липні 1920 року з Москви до Харкова прибули відомі «всесвітні» анархістські лідери Е. Голдман та О. Беркман. Більшовицька влада розраховувала скористатися ім'ям та впливом «світових зірок» анархізму, допомогала їм в мандрівках по «країні рад», надавши їм «право анархістської агітації», випустивши, перед цим, частину затриманих анархістських лідерів з місцевих в'язниць. Приїзд цих анархістів сприяв тимчасовому (на 2-3 місяці) встановленню легального стану для частини анархістських груп в УСРР, відновленню

роботи анархістського клубу та книжкового магазину в Харкові, де з прибульцями Е. Голдман та О. Беркманом зустрілися «набатівці»: Емігрант, Ф. Барон та ін.

21-24 червня та на початку липня загони РПАУ(м) заволоділи Гуляй-Подем, в той же час білогвардійці «Русской Армии» генерала Врангеля, зайнявши Північну Таврію, вийшли до «Гуляйпільського вільного району». На початку липня до РПАУ(м) «для анархістської роботи» прибули: А. Барон з дружиною Ф. Барон, Алий, І. Тепер (Гордеев), П. Аршинов (Марін), «Англієць», «матрос Сергій», «два анархіста-студента з Харкова» та ін. Частина анархістів почала працювати в культпросвітвідділі РПАУ(м) [20, с. 13 - 26]. «Набатівці» планували зібрати всі анархістські сили і з допомогою РПАУ(м) захопити район для здійснення там анархістського експерименту, поставити Н. Махна та його командирів під контроль «Набат». Алий та А. Барон переконували Н. Махна в необхідності прорватися у тил Врангеля, щоб розгромити його зсередини, захопити Крим та заснувати там анархічне суспільство [18].

12 липня почався рейд РПАУ(м) на Донбас та Полтавщину 7 – 8 серпня махновці захоплюють Гадяч, 9 – 15 серпня утримують Зіньків. А. Барон та деякі махновські командири пропонували обрати цей район для анархістського будівництва, закликали захищати його всіма силами повстанців, що були на Полтавщині. Махновський командир Довженко на нараді членів ради, командирів і культпросвітвідділу РПАУ(м) відкинув подібні плани «набатівців», заявляючи, що: «...не має сил для того, щоб боронити район, армія не може стати замкнутою місцевою одиницею і відірватися від усіх повстанців Лівобережної України, в тому числі і від гуляйпільських повстанців». Він твердив, що махновці повинні захищати інтереси селян всієї України, а не окремого «району», армія повстанців не може використовуватися для будівничої роботи, вона повинна об'єднати всі повстанські групи в Україні. Махновці пропонували поділити сфери

впливу: вони піднімають селянство, «набатівці» – міських робітників: «не згодні на цьому терені разом працювати – ми з вами пориваємо зв'язки назавжди і будемо вважати вас, як відокремлену угруповання в анархічному організмі». А. Барон визнав, що махновщина повинна залишитися революційним «бродилом» на селі, а міські анархісти «влитися в профспілки» [2, с. 429 - 431].

Перебуваючи в РПАУ(м) А. Барон намагався змінити махновський рух, він збирав махновців невдоволених «всевладдям Махна» та його «диктаторством», втручався у справи командування, критикував дії контррозвідки РПАУ(м), прагнучи стати «контролером» махновщини. У середині серпня Н. Махно заборонив А. Барону втручатися у справи штабу, А. Барон був змушений поїхати з РПАУ(м) після того, як на махновській раді зачитав меморандум, у якому звинуватив «батька» у відході від анархізму, у «владництві», антисемітизмі, терорі, небажанні анархістського експерименту. Махновці мали розходження з «набатівцями» щодо питань майбутнього анархістського суспільства, приватної власності на землю. Махновська газета «Путь к свободе» писала: «Махновщина не є анархія. Махновська армія не складається з анархістів і не є анархістською армією. Анархістський ідеал «загального щастя й рівності» не може бути досягнутий зусиллями будь-якої армії, навіть якби вона повністю складалася із самих анархістів... Лише трудівники самі свідомими зусиллями можуть влаштувати своє щастя без влади та господарів» [17].

3 – 8 вересня 1920 року у Харкові підпільно зібралася III-я конференція КАОУН (у деяких джерелах розглядається як II-й з'їзд), на якій відбувся розкол в «Набат». А. Барон та Мрачний пропонували на конференції винести рішення про помилковість ставки на махновців, заявляючи, що махновщина – це не революція, а бунт, що повстанство «обмежується завданнями руйнуючого характеру», а встановлення

анархізму з допомогою збройної сили є безперспективним. Критикуючи Н. Махна, вони твердили, що у нього «бракує «солідарності» у відношенні до анархістів», що у нього почався занепад анархістських поглядів, посилилося прагнення до змови з радянською владою, що він що не буде узгоджувати своїх дій з КАОУН.

Б. Єленський згадував: «Барон приїхав від Махна вкрай незадоволеним і з образою вимагав, щоб конфедерація заняла конкретну позицію, враховуючи його скарги», заява А. Барона «поставила конференцію перед складною дилемою», бо делегати від РПАУ(м) спростовували його звинувачення. Б. Єленський твердив, що забракло надій на «оздоровлення» махновського руху, бо в ньому: «одна особистість робе все що хоче», як «самодержавний володарь та божок» [10, с. 31]. Алий, Емігрант, Саф'ян, П. Аршинов (останній перебував на конференції як гість) заявили про свою солідарність з Н. Махном. На конференції було вирішено працювати в усіх повстанських загонах, в т. ч. «українського самостійницького напрямку», бо українське селянство «по суті є анархічним». Конференція зазначила, що не можна ставитися до Н. Махна із зайвим оптимізмом внаслідок втоми, занепаду революційності, вказавши, що повстання проти влади «... поки ще зовсім не означають початку третьої революції і тому попереджаємо товаришів не надавати їм надзвичайного значення...». Для внесення до РПАУ(м) «ідеалів свідомості» пропонувалася масова участь у ній пропагандистів-«набатівців», бо «кожен махновець – можливий анархіст». Було сказано про правомірність можливого перемир'я Н. Махна з радянською владою, для того щоб махновці вийшли на «історичну арену».

«Набатівці» більш вороже, ніж махновці, ставилися до диктатури пролетаріату, намагалися «стати в бойове положення», створити селянське та робітниче підпілля на кшталт «московського підпілля анархістів». Конференція відкинула будь-які союзи: «ні з лівими есерами, ні з

максималістами, ні з будь-якими проміжними групами не може бути близької співпраці», вирішила бойкотувати РСЧА, ради та профспілки, створюючи нелегальні анархістські групи опору та організуючи страйки робітників. Лунали пропозиції повернутися до анархістської практики «прямої дії» – терору проти більшовиків. На конференції резолюції не були прийняті одноголосно – анархісти-сіндікалісти (А. Барон, Мрачний) виступили проти рішень конференції. А. Барону заяву: «краще сконати в радянській в'язниці, ніж бути в Махна» [20, с. 98 - 100]. Мрачний теоретизував: «було б великою помилкою робити будь-яку ставку на повстанство... повстанство не здатне саме без участі безвладних і протидержавних організацій робітників міста і села творити справу революції», батько «затуляє собою все революційне повстанство» [13]. Н. Махно згадував, що: «Мрачний на 3-й конференції виносив антимахновські резолюції» [14, с. 3].

В результаті перемогла лінія, яку представляла група Алий-Емігрант, синдикалістська фракція пішла з КАОУН. Після конференції А. Барон виїхав до Москви, де наприкінці вересня 1920 року був арештований, до Секретаріату КАОУН був обраний анархіст-комуніст (прихильник Н. Махна) М. Доленко (Чекерс). Відсутність єдності у ставленні до махновського руху, суперечності всередині «Набат» підривали надії на формування потужного руху «єдиного анархізму». О. Беркман згадував, як Емігрант твердив, що: «...що революція в Росії померла. Україна – єдине місце, де вона як і раніше живе» [8, с. 165 - 173].

27 вересня начальник штабу РПАУ(м) по телефону домовився з начальником особливого відділу Південного фронту про початок переговорів між махновцями та червоним командуванням. 29 вересня пленум ЦК КП(б)У підтвердив рішення встановити контакт з махновцями для підписання воєнної угоди, того ж дня Н. Махно видав наказ припинити ворожі дії проти РСЧА. 2 жовтня до махновського штабу прибула

делегатія ЦК КП(б)У, яка підписала попередню угоду про союз із Н. Махном. 11 жовтня угода між урядом УСРР, командуванням РСЧА та махновцями була офіційно підписана. Воєнна частина включала згоду махновців оперативно підпорядкуватися командуванню РСЧА, махновці зобов'язувалися не приймати до своїх лав дезертирів та перекинчиків з РСЧА, їм обіцяна автономія РПАУ(м), незмінне керівництво, чорний прапор, вони мали перебувати лише на Південному фронті, мали право вербувати до своїх лав селян Півдня України [10].

Чотири пункти політичної частини угоди зазначали: припинення переслідування махновців та анархістів на теренах радянських республік (за винятком збройних виступів анархістів проти влади); звільнення махновців та анархістів із в'язниць; встановлення свободи агітації та пропаганди для махновців та анархістів, використання радянських друкарень для видання анархістської літератури; вільна участь у виборах та підготовці 5-го Всеукраїнського з'їзду рад для анархістів та махновців. У четвертому пункті йшлося про створення в махновському районі незалежних «вільних рад», визнання автономії самоврядного махновського району з боку центральної влади, «вільний район» мав мати зв'язок із центральною владою лише на федеративно-договірних засадах. Цей пункт був найголовнішим у торгах і визначав мету махновської боротьби. Однак, якщо всі інші пункти були прийняті більшовиками, то цей пункт угоди не був підписаний радянським керівництвом. Більшовики затягували час, обіцяючи, що тільки після узгодження «з Москвою» пункт буде підписано. 1 листопада ЦК КП(б)У підтвердив угоду з махновцями, хоча й не підписав пункт про «вільні ради». ЦК вимагав від губкомів партії ідеологічно боротися з пропагандою «вільних рад», нейтралізувати агітацію анархістів. 12 тис. махновців виступили на фронт проти білогвардійців, згодом махновці увірватися в тил перекопської групи

білогвардійців, що привело до «Перекопської перемоги» РСЧА та розгрому армії Врангеля.

Для переговорів із більшовиками з приводу четвертого пункту угоди, для нагляду за виконанням угоди, до Харкова було направлено делегацію махновців на чолі з Д. Поповим (був також представником РПАУ(м) при штабі Південного фронту), А. Будановим, О. Таратутою. На час місії до Харкова «набатовець» П. Рибін (Зонов) зайняв місце секретаря махновської ради (з 10 листопада) замість Д. Попова. До Н. Махна приїхало кілька десятків «набатівців», «набатівець» Ривкін був кооптований до махновської ради та створив в Гуляй-Полі курси пропагандистів. Звільнені з тюрем за угодою анархісти розгорнули агітацію своїх поглядів по містах УСРР. Секретаріат КАОУН, скориставшись правами угоди, вирішив «вийти з підпілля» та до скликання свого з'їзду перевести конфедерацію на легальний стан. Анархісти заявили, що хоча вони й звільнені від переслідувань з боку влади, однак не відмовляються від ідеологічної боротьби проти більшовиків та не в захопленні від союзу Н. Махна з «червоними». В листопаді в Харкові вийшли друком чотири номери газети КАОУН «Набат» (наклад 3 тис. прим., видавалася двічі на тиждень), Анархісти прагнули збільшити тираж своїх газет, однак влада заборонила їм перевищувати вказані тиражі. Анархісти створювали підпільні групи серед харківських робітників на полотняній фабриці, при Спілці пекарів, організували 5-денний страйк на паровозобудівному заводі на знак протесту проти боротьби з прогулами, підвищення тарифів праці. Анархісти мали надію, що цей страйк «випливає в форму боротьби проти існуючого режиму» [16].

21 листопада на засіданні міськради Харкова більшовики твердили: «Нам потрібно підготувати робітників до тієї боротьби, яка тепер є, тому що якщо тепер ми це не зробимо, то Махно висунеться у нас... долю

робітничого класу повинен вирішувати не Махно... нам потрібно перебороти цю пошесть махновщини, відкинути махновську демагогію», було вирішено ізолювати анархістів від страйкуючих робітників, міськрада закликала робітників «вичавити із свого середовища провокаторів». 24 листопада влада зажадала від організаторів припинити страйк, але Волін завив про правомірність вимог страйкуючих робітників [8, с. 10 - 15].

ВУЦВК рад зажадав від КОАУН відповісти, чи готові анархісти до участі у «господарських органах республіки»; Волін, за «набатівців», відмовляється від участі в формуванні господарського життя за вказівками влади. На шпальтах газет «Набат» та харківської «Комуніст» розгорнулася полеміка між анархістами та комуністами [14]. У газеті «Голос махновця», від імені анархістів, проголошувалося: «Комуністи несуть нам нове кріпацтво, нове рабство... ми завжди будемо ідейними непримиренними ворогами партії комуністів-більшовиків» [7]. Секретар махновської ради зазначав: «Більшовики ніколи не дозволять нам самоврядуватися, не допустять, щоб у державному організмі було місце, заражене безвладдям. Треба готуватися, щоб силою зброї відстояти незалежність району та подальший розвиток анархістського ладу» [5, с. 237]. Лідери КАОУН заявили, що «анархісти як організація з Радянською владою не домовлялися і в угоду не вступали», але вважали за необхідне скористатися цим становищем для розгортання анархічної роботи на місцях, «тимчасово та умовно» приймаючи легальність [21, с. 254]. «Ніякого ідейного контакту та співробітництва з Радянською владою або її призначеннями не було і не може бути» [15].

У листопаді 1920 року Бюро Всеросійської конфедерації анархістів-синдикалістів почало консультації з лідерами КОАУН про об'єднання. Вихід КОАУН з підпілля супроводжувався збільшенням чисельності цієї організації, появою нових груп. За даними ЧК, у київській та одеській групах налічувалося по 100 чол., у Полтаві – бл. 80 чол., у Єлизаветграді –

бл. 70. Не менше їх було в Катеринославській, Олександрівській, Черкаській групах. До 140 «набатівців» нараховувалося у Харкові, стільки ж в селищах Донбасу. На початку листопада М. Аксенфельд перевів елизаветградську групу «Набат» на легальний стан, видав 26 листопада 1920 року № 8 газети «Елизаветградский Набат». У Харкові анархістський вплив відчувався у місцевому гарнізоні, в загоні охорони Радянського уряду. У Харкові відкрилися читальня і клуб «Набат», анархісти влаштовували лекції в театрі «Муссурі», котрі збирали до 5 тис. чол. На місяць (кінець жовтня – кінець листопада 1920 р.) Харків став «столицею» анархістського руху, куди зізжались анархісти з Росії, Північного Кавказу, Сибіру. На 1 грудня 1920 року «Набат» готував у Харкові свій II-й з'їзд, в той же час ЧК вирішила використати угоду, легалізацію анархістів, з метою взяття їх під контроль – «на облік», слідкуючи за діяльністю анархістів з допомогою агентів. У листопаді з Харкова до РПАУ(м) приїхали анархісти: І. Карташов, Левандовський, Канадський, Артур, Ол. Таратута, та ін. З Харкову до Гуляй-Поля рушили й лідери КАОУН: Алий, Емігрант, Саф'ян, але сліди їхні губляться по дорозі, напевно, вони були розстріляні чекістами. В останні дні листопада 1920 року влада провела масові арешти анархістів по всіх містах УСРР, але особливо масовими були арешти в Харкові, куди приїхали анархісти з від усіль на свій зїзд який повинен був відкритися 1 грудня 1920 року. За різними джерелами тільки в Харкові було арештовано близько 300 анархістів, ще 100-150 анархістів чекісти арештували в Одесі, Києві, Полтаві, Катеринославі, Олександрівську, Миколаєві, Єлизаветграді. Грудневі (1920 рік) арешти підірвали центральну та місцеві структури КАОУН. З цього часу ця федерація перейшла у підпілля, окремі її групи продовжували діяти на принципах повної автономії. Можливостей видавати газети, листівки, утримувати клуби та читальні, вести агітацію в масах в «набатовців» вже не було. Залишається дискусійним питання

зникнення КАОУН як структурної федерації анархістських груп - або кінець 1920 року, або весна 1921 року, або початок 1922 року. Окремі автономні ланки КАОУН підпільно існували в Україні до середини 1920-х років (харківська, київська, одеська групи).

КАОУН об'єднала приблизно половину анархістів України у відносно централізовану структуру, в якій анархістам пропонувалося досягнення спільних цілей та рішення спільних завдань. Але головного завдання КАОУН так і не змогла виконати – організувати робітничий клас на створення вільних робітничих структур та соціалізацію виробництва. Втома населення від революційних та військових подій, брак «інтелігентських» кадрів та «технічних спеціалістів» серед анархістів, намагання більшовиків за будь-яку ціну не допустити активізації ліворадикальних настроїв, небезпеки «третьої революції», посилення репресій та провокацій влади щодо анархістів, ідеологічні хитання КАОУН, фракційність та відсутність «партійної дисципліни» стали головними причинами занепаду цієї організації наприкінці 1920 року.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

---

1. Анархисты: Документы и материалы, 1883-1935 гг. : в 2 т. – Т. 2: 1917 - 1935. – М. : РОССПЭН, 1999. – 592 с.
2. Белаш А. В. Дороги Нестора Махно / А. В. Белаш, В. Ф. Белаш. – К. : Проза, 1993. – 592 с.
3. Боровик М. А. Історія Конфедерації анархістських організацій України «Набат» /М. А. Боровик // Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. – Вип. 38. – К., 1998. – С. 66-71.
4. Боровик М. А. Анархістський рух в Україні 1917-1921 рр. / М. А. Боровик // Український історичний журнал. – 1999. – № 1. – С. 3-17.

5. Боровик М. А. Секретар Ради революційних повстанців України (махновців) Петро Рибін: портрет анархіста / М. А. Боровик // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – № 2 (37). – Харків, 2011. – С. 184-236.
6. Вольная жизнь. – М., 1920. – № 6.
7. Голос махновца. – Харьков. – 1920. – 21 ноября.
8. Держархів Харківської області. – Ф. р. 203, оп. 1, спр. 93.
9. Ерде Д. Політична програма анархо – махновщини / Д. Ерде // Літопис революції. – 1930. – № 1 (40). – С. 41-63; – № 2 (41). – С. 29-49.
10. Еленский. Отклики по поводу литературных перлов «батьки» Махно / Еленский. //Голос труженика. – Чикаго, 1925. – № 12 (октябрь). – С. 31.
11. Ефимов Н. А. Действия против Махно с января 1920 г. по январь 1921 г. / Н. А. Ефимов // Сборник трудов Военно-научного общества при Военной академии. – Кн. 1. – М., 1921. – С. 192-223.
12. Канев С. Н. Октябрьская революция и крах анархизма: (Борьба партии большевиков против анархизма 1917 – 1922 гг.) / С. Н. Канев. – М. : Наука, 1974. – 415 с.
13. Махно Н. Махновское движение и люди из стана анархо-синдикалистов/ Н. Махно. // Рассвет. – Нью-Йорк, 1925. – 25 июня.
14. Набат. – Харьков, 1920. – 4 ноября.
15. Набат. – Харьков, 1920. – 13 ноября.
16. Набат. – Харьков. 1920. – 15 ноября.
17. Путь к свободе. б/м. 1920. – 5 июля.
18. Савченко В. Кримська стратегія анархо-махновського руху (1920 р.) / Віктор Савченко // Крим від античності до сьогодення: Історичні студії: Збірник статей. – К., 2014. – С. 400-409.

19. Сидоров П. А. В борьбе с анархистами / П. А. Сидоров // Особое задание: Сб. воспоминаний. – М. : Московский рабочий. 1977. – С. 12-13.
20. Теппер И. (Гордеев) Махно: От «единого» анархизма к стопам румынского короля / И. Теппер (Гордеев). – К. : Молодой рабочий, 1924. – 121 с.
21. Яковлев Я. Махновщина и анархизм: (К итогам махновщины) / Я. Яковлев // Красная новь. – 1921. – N 2. – С. 243-257.
22. Berkman A. The Bolshevik Myth / A. Berkman. – New York: Boni and Liveright, 1925. – 288 p.